

РІШЕННЯ
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувачка ступеня доктора філософії Віра ОСИПЕНКО, 1988 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2018 році Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» за спеціальністю «Мова і література», навчається в аспірантурі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України з 2024 р., виконала акредитовану освітньо-наукову програму «Філологія».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро від «18» квітня 2025 року № 110, у складі:

Голова разової
ради –

Ірини ПОПОВОЇ, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови, декана факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Офіційних
опонентів –

Олега СЕМЕНЮКА, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри міжнародної журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;

Світлани ІГНАТЬЄВОЇ, кандидата філологічних наук, доцента, професора кафедри філології та мовної комунікації Національного ТУ «Дніпровська політехніка»;

Рецензентів –

Наталії ГОЛКОВОЇ, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Олени ГУРКО, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

на засіданні «18» червня 2025 року прийняли рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки Вірі ОСИПЕНКО на підставі публічного захисту дисертації «Основні характеристики поняття «дискурс» у мовознавстві кінця XX– початку XXI ст.» за спеціальністю 035 Філологія.

Дисертацію виконано у Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет» Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро та Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро.

Наукові керівники: Наталя ДЬЯЧОК, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри загального мовознавства та слов'янознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Роман СИТНЯК, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. декана факультету романо-германських мов Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису із дотримання вимог пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). У дисертації вперше висвітлені основні характеристики дискурсу в мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. в лінгвістично-історіографічному аспекті. Узагальнено теоретичне підґрунтя дослідження дискурсу як мовного явища; проаналізовано лінгвістично-історіографічні підходи до вивчення дискурсу; окреслено його місце в мовознавчих традиціях кінця XX – початку XXI ст. Розглянуто ключові методологічні аспекти дослідження, охоплюючи принципи інтеграції хронологічного та концептуального аналізу. Окреслено співвідношення дискурсу з мовною та мовленнєвою діяльністю, визначено комунікативну й інтерактивну природу цього явища. Виділено категорійні характеристики дискурсу, зокрема й аспекти когерентності, контекстуальності та інтертекстуальності, що стали основою для подальшого розвитку теорії дискурсу. Виділено специфічні характеристики дискурсу як мовної одиниці, що репрезентує зміни в комунікативних практиках сучасного суспільства. Встановлено, що дослідження дискурсу в лінгвістично-історіографічному аспекті дає змогу виявити нові закономірності його еволюції та концептуалізації. Результати дослідження також можуть бути інтегровані в освітній процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дисертація виконана державною мовою із дотриманням вимог до оформлення дисертації, встановлених МОН України. Обсяг основного тексту дисертації відповідає нормам, встановленим освітньо-науковою програмою

«Філологія» за спеціальністю 035 Філологія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Здобувачка має 13 наукових публікацій за темою дисертації, з них 5 – одноосібні статті у наукових фахових виданнях України, та 8 тез доповідей, представлених на сімох міжнародних та одній вітчизняній наукових конференціях. Опубліковані статті відповідають вимогам пунктів 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, зокрема:

1. Осипенко В. Ю. Лінгвоісторіографічний аспект дослідження дискурсу в сучасному мовознавстві. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип.21. Т.1. С. 212–216. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.39> **(фахове видання категорії Б).**

2. Осипенко В. Ю. Поняття дискурсу як комунікативного інтерактивного явища (на основі досліджень другої половини ХХ ст.). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Вип. 5. Т. 33 (72). С. 300–305. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/50> **(фахове видання категорії Б).**

3. Осипенко В. Ю. Дискурс і лінгвістика тексту в мовознавстві другої половини ХХ ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2023. №59. Т.3. С.4–7. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.3.1> **(фахове видання категорії Б).**

4. Осипенко В. Ю. Основні напрями дослідження дискурсу в мовознавстві кінця ХХ – початку ХІ ст. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. 2023. № 90. С.69–74. URL: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-10> **(фахове видання категорії Б).**

5. Осипенко В. Ю. Розуміння поняття дискурсу: від теорії до практики в сучасному лінгвістичному дослідженні *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. № 70. Т. 2. С.183–187. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-25> **(фахове видання категорії Б).**

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої ради та присутні на захисті фахівці:

Голова спеціалізованої вченої ради Попова Ірина Степанівна, доктор філологічних наук (10.02.01 – Українська мова), професор кафедри української мови, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Зауважень немає.

Офіційний опонент – Семенюк Олег Анатолійович, доктор філологічних наук (10.02.01 – Українська мова), професор, професор кафедри міжнародної

журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Зауваження:

1. Одним із позитивних аспектів роботи є дослідження школи французької дискурсології (с. 29-31) (Е. Бенвеніст, М. Фуко, Ж. Лакан, М. Пеше та ін.). Представлений огляд є доволі ґрунтовним і демонструє обізнаність авторки з ключовими поняттями теми (дискурсивна формація, інтердискурс, інтрадискурс, суб'єкт мовлення тощо). Водночас, попри наявність широкої джерельної бази та виклад теоретичних положень, бракує чіткого узагальнення специфіки саме *французької парадигми дискурсу*. Зокрема, не до кінця акцентовано ключову ідею французької традиції про *формування суб'єкта в дискурсі*, яка відрізняє її від підходів, де суб'єкт уже заданий і розглядається як попередня умова комунікації.

2. У підрозділі 2.4. «Типологія та структура дискурсу в мовознавстві» не вистачає уточнення стосовно питання *структури дискурсу*, а саме які мовні одиниці входять до лінгвістичного компонента (с. 84)? Не зайвим було б пояснити термін «екстралінгвістичний компонент» або надати приклади, що сприяли б більш повному розумінню його значення.

3. У третьому розділі є теза про те, що «дискурс розглядають як засіб формування суспільної реальності й підтримки певних соціальних стереотипів та ідентичностей» (с.113). Це твердження постає концептуально важливим, однак виглядає узагальненим й недостатньо обґрунтованим. Бажано було б уточнити, *хто саме з дослідників поділяє цю позицію* і навести приклад або короткий коментар, який пояснює, *як саме дискурс впливає на конструювання соціальної реальності* – через механізми влади, медіа-наративи, освітні практики або політичні дискурси? Це сприятиме уникненню абстрактності та підсилить аналітичну вагу твердження.

4. У тій частині роботи (п. 3.3.1.), де йдеться про перехід від дискретної лінгвістики до таксономічної, можна *більш чітко сформулювати поняття таксономічного підходу* (с.128). Таке формулювання, як «таксономічна лінгвістика, орієнтована на питання «Як?»», потребує пояснення, оскільки зазначене формулювання недостатньо розкриває теоретичну чи методологічну сутність таксономії в контексті лінгвістики.

5. Однією з проблем, яку має подолати дисертантка у своїй роботі, є дотримання часових (хронологічних) меж дослідження – кінець XX – початок XXI століть та визначення умовних меж «сучасного мовознавства». Розуміємо, що в дисертації провідним є лінгвістично-історіографічний аспект дослідження, що багато теорій щодо *дискурсу* народжувалися, розвивалися й удосконалювалися протягом доволі тривалого історичного періоду. Та коли мова йде про концепції XXI століття, дещо недоречними виглядають посилання на праці Р. Барта, М. Фуко (1970 – 80-ті роки) та ін. (с.114-118). Також певні тези дисертації, пов'язані з історією дослідження поняття *дискурс*, виглядають дещо хрестоматійно,

завдяки згадуванням Ф. де Соссюра, В. фон Гумбольдта, Е. Бенвеніста (с. 68) та інших представників «старої школи».

Офіційний опонент – Ігнат'єва Світлана Євгенівна, кандидат філологічних наук (10.02.01 – Українська мова), доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного ТУ «Дніпровська політехніка». Зауваження:

1. Дисертантка ретельно сортує дискурс у таких різномірних дефініціях, як категорія, явище, поняття, слово, лексема, термін, вправно демонструє доцільність їхнього вжитку в контексті свого дослідження. Висновкує, що існує «багато підходів до визначення поняття дискурсу та його характеристик у лінгвістично-історичному аспекті» (с. 54). Хотілося б почути, яка діфініція все ж таки імпонує авторці?

2. Перспективною видається репрезентована В. Осипенко модель семіотичного трикутника (с.105). Запропонована модель складається з трьох точок, які не розташовані на одній прямій, і відрізків, які з'єднують ці точки. Візуальність – вершина трикутника – декларується дисертанткою як концепт і засіб комунікації. Цілком виправдано, що він об'єднує лівобічний складник – ментальну, мовну сфери та правобічний – сферу реальності (існування об'єкта). Цитую «Як поняття візуальність охоплює всі аспекти семіотичного трикутника комунікації» (с. 104). Запитання, що є площею запропонованої вами моделі семіотичного трикутника? Розширений Вірою Юр'ївною опис цих аспектів, на нашу думку, виразніше окреслив би пріоритети авторської позиції.

3. Текст дисертації підготовано загалом з дотриманням наукового стилю сучасної української літературної мови, однак він презентований не без огріхів – трапляються стилістичні некоректності, наприклад, «своєю чергою, сприяє формуванню сучасних уявлень про дискурсивний аналіз» (с.38), «лінгвістично-історичний метод вивчення дискурсу є шляхом дослідження мовознавчого матеріалу (с.39); орфографічний (описка) огріх «вможливість» (с.103). Невиправдано активне вживання конструкції «дає змогу» псує науковий стиль дисертації і знижує рівень об'єктивності викладу: «дає змогу враховувати інтереси кожного індивіда», «застосування актуалістичного методу дає змогу виявити», (с.32), «дає змогу простежити історичні умови» (с.35), «дають змогу вченим формулювати гіпотези» (с.38), «дають змогу розширювати межі наукового знання», «дає змогу виявити зміни у структурі», «дає змогу отримати глибше розуміння процесів» та ін. (с.39).

4. Трапляється у роботі необережні формулювання, наприклад «Потрібно зазначити переконання Т. Гівона <...>. у тому, що всі зазначені принципи є істинними лише в певних контекстах» (с.130). Насправді, тут маємо певну надмірність, оскільки вже сам вислів «істинні лише в певних контекстах»

передбачає відносність, а займенник «усі» й «зазначені» звучать надто обтяжено, навіть двозначно в контексті, де йдеться про обмежену істинність. На наше переконання, більш логічно звучало б так *«Т.Гівон стверджує, що кожен із принципів є істинним лише за певних умов»*.

5. Технічне оформлення роботи викликає зауваження. У тексті наукової праці варто дотримуватися принципів презентації учених – алфавітний чи хронологічний: ці принципи порушені (с. 42, с.123). Список використаної літератури (487 позицій), на жаль, оформлено із частковим порушенням чинних вимог (див. позиції 35, 57, 58, 59, 161, 162).

Рецензент – Голікова Наталія Сергіївна, доктор філологічних наук (10.02.01 – Українська мова), професор, завідувач кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Зауваження:

1. Ознайомлення з текстом дисертації В. Ю. Осипенко наводить на думку, що сучасне мовознавство, відбиваючи життєвий темпоритм суспільства, наразі істотно змінюється, про що засвідчує формування все нових наукових напрямів дослідження мови. Розуміємо, як непросто було Вірі Юріївні узагальнити та систематизувати результати «дискурсологічного буму», що досі панує в лінгвістиці. Утім, вважаємо, що дослідниця повинна була чітко формулювати й власні погляди на ключові поняття, уведені до наукового обігу багатьма мовознавцями – фундаторами дискурсології. Зокрема, дисертантка докладно прокоментувала погляди дослідників на домінантне поняття «дискурс», але чіткої дефініції його в роботі немає, як немає й чіткого визначення та розрізнення робочих термінів, що номінують невіддільні, подекуди синонімічні поняття «текст» – «дискурс», «аспект» – «напрямок», «аспект» – «підхід», «поняття» – «категорія» тощо.

2. На нашу думку, непереконливими щодо основної проблеми дисертації є деякі підрозділи роботи. Наприклад, аналізуючи прагматичні аспекти текстуального дискурсу в мовознавстві другої половини XX ст. (підрозділ 2.6), авторка більше уваги приділила прагматичній інтертекстуальному дискурсу, звернувшись до історії теорії інтертекстуальності, що як окрема наукова галузь має свій шлях формування, а розробники її теоретичних основ актуалізують швидше різноманітні складники інтерсеміотичного простору тексту, а не його дискурсивні ознаки. У зв'язку з цим постають запитання до цього та інших підрозділів дисертації на зразок: 1) Чи потрібно виділяти текстуальний та інтертекстуальний дискурси? 2) Чи можна вважати дискурсивний аналіз дисципліною? (підрозділ 3.2). 3) Чим відрізняється методологія дослідження дискурсу і методи дискурсивного аналізу?

3. III розділ дисертації, очікуваний як лінгвістосторіографічний аналіз здобутків у царині дискурсології початку XXI ст. містить багато цінної інформації, що стосується науки періоду XX ст., а також майорить змістовими повторами із попередніми частинами дослідження .

4. Мусимо звернути увагу й на деякі помилки та технічні недогляди, яких, нажаль, не позбавлена робота. Зокрема, у тексті дисертації помічено повтори висловлених думок і некоректне формулювання назв розділів і підрозділів, наприклад: 2.4. Типологія та структура дискурсу в мовознавстві; 3.1. Місце дискурсу в сучасному мовознавстві.

Рецензент – Гурко Олена Василівна, доктор філологічних наук (10.02.01 – Українська мова), професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Зауваження:

1. З урахуванням того, що назва підрозділу *«Типологія та структура дискурсу в мовознавстві»* хотілося б, щоб дисертантка окреслила кількість наявних типологій, спираючись на критерії, які враховуються під час дослідження, оскільки у роботі не спостерігаємо чіткої класифікації щодо зазначеного поняття, а також нез'ясованим є питання щодо синонімічності таких понять як *класифікація, типологізація, типологія*.

2. У підрозділі *«Прагматичні аспекти текстуального дискурсу в мовознавстві другої половини ХХ ст.»* Віра Юріївна класифікує інтертекстуальність як найважливішу категорію дискурсу (с.94). Утім, у попередньому підрозділі (с. 91-93), студіюючи категорійний аспект дискурсу, який безпосередньо дотичний до цього поняття, жодної згадки про категорію інтертекстуальності у межах дискурсу не фіксуємо. Саме тому є не зрозумілим, у який спосіб відбувається виокремлення категорійності дискурсу, можливо, на це впливає передусім прагматика інтертекстуальності?

3. Аналізуючи сучасні семантичні та семіотичні аспекти теорії дискурсу, дисертантка послуговується роботами Е. Лакло, виокремлюючи 3 етапи (с.103). Проте далі фіксуємо лише 2 етапи: 1) структурної лінгвістики; 2) структуралізму та постструктуралізму. У зв'язку з цим постає питання, що ви мали на увазі коли розмежовували ці етапи. Якщо наявний ще один, то наведіть приклад і прокоментуйте. Крім того, на с. 103 Ви зауважуєте, що маєте на меті «не лише проаналізувати сучасні семантичні та семіотичні аспекти теорії дискурсу, а й дослідити їх крізь призму історичного розвитку, що вможливить глибше розуміння дискурсу як складної та багатогранної форми комунікації», окресліть, будь ласка, ті складники, які дали змогу тлумачити дискурс у такий спосіб.

Результати відкритого голосування:

"За" – 5 (п'ять) членів ради,

"Проти" – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує Вірі ОСИПЕНКО ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

МП

Ірина

(підпис)

Ірина ПОПОВА